

UOT 786.2

Mehriban Şövkət qızı Hacıyeva

baş müəllim

Gəncə Dövlət Universiteti

AZ 2001, Gəncə ş., Heydər Əliyev pr. 429

E-mail: mehriban.hajiyeva@mail.ru

FORTEPIANO SİNFİNDƏ AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ PYESLƏRİ ÜZƏRİNDƏ İŞİN METODİKASI

Açar sözlər: fortepiano, musiqi, pyes, metodika, məktəb, bəstəkar

Məqalədə Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano pyesləri araşdırılmış, fortepiano sinfində müəllimin pyeslər üzərində işinin metodikasının əsas məsələləri işıqlandırılmışdır.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, fortepiano sinfində Azərbaycan bəstəkarlarının pyeslərindən istifadə olunması yüksək təlim nəticələrinin əldə olunmasına şərait yaradır.

М.Ш.Гаджиева

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ПЬЕС АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ В КЛАССЕ ФОРТЕПИАНО

Ключевые слова: фортепиано, музыка, пьеса, методика, школа, композитор

В статье рассматриваются фортепианные произведения азербайджанских композиторов, освещаются основные вопросы методики работы учителя над пьесами в классе фортепиано.

Исследования показывают, что использование пьес азербайджанских композиторов в классе фортепиано создают условия для получения высоких результатов.

M.Sh.Hajiyeva

METHODOLOGY OF PIECES AZERBAIJAN KOMPOSIES IN THE PIANO CLASS

Key word: piano, music, piесе, metodik, school, composer

The article examines piano pieces by Azerbaijani composers, highlights the main issues of the methodology of the teacher's work on plays in the piano class.

Research shows that the use of piano pieces by Azerbaijani composers in the piano class creates conditions for high learning outcomes.

Avropa mənşəli musiqi alətləri icərisində fortepiano aləti XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan musiqiçilərin diqqətini özünə cəlb etmişdir. Azərbaycan fortepiano musiqisinin əsas mənbəyi folklor olmuşdur. İlk fortepiano repertuarına əsasən Azərbaycan xalq mahnı və rəqslərinin improvizələri daxil idi. Bu improvizəli ifanın təcricən təkmilləşməsi pianoçular Kışvər Əliyeva, Xədicə Qayıbova, Nəzirə Şahmirzə və digər istedadlı improvizatorların meydana çıxmasına səbəb oldu.

XX əsrin əvvəllərində Bakıda (1922), Gəncədə (1923), Ağdamda (1924), Şuşada (1932), Naxçıvanda (1937), Şəkidə (1941) musiqi məktəblərinin yaradılması musiqi təhsilinin inkişafına əlverişli şərait yaratmışdır. Bu məktəblərdə xalq çalğı alətlətləri ilə yanaşı fortepiano alətində də ifaçılıq təlimi tətbiq olunurdu.

1921-ci il avqustun 21-də Azərbaycanda professional bəstəkarlıq məktəbinin banisi Uzeyir Hacıbəylinin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası yaradılır və həmin dövrdən başlayaraq yüksək səviyyəli mütəxəssis hazırlığına başlanılır.

Ü.Hacıbəyli "Azərbaycanda musiqi təhsili" adlı məqaləsində musiqi mədəniyyətimizdən bəhs edərək yazır: "Azərbaycan türklərinin musiqi istedadı nə osmanlı türklərindən, nə də qonşuları iranlılardan geri qalan deyildir... Qafqaz millətləri icərisində musiqiyə ən müstəid olanları Azərbaycan türkləridir desək, zərrəyə mübaliğə olmaz" [1,s.21].

Azərbaycanın professional musiqi təhsili tarixində böyük xidmətləri olan musiqiçilərdən milli fortepiano mədəniyyətinin təşəkkülü və formalaşmasında dərin iz qoyan Antonina Nikolayevna Yermolayevanın rolu xüsusi ilə qeyd edilməlidir [2, s.9].

Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında ifaçılıq sənətinin tədrisi ilə yanaşı, tələbələrin pedaqoji hazırlığına da böyük önəm verilir. 1939-cu ildən tədris planlarına metodika və pedaqoji təcrübə kursları daxil edilir. Bu fənlərə

rəhbərlik təcrübəli metodistlərə, Bakı Musiqi Texnikumu və Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası nəzdində 10 illik musiqi məktəbinin aparıcı pedaqoqları olan Lidiya Nikolayevna Yeqorovaya (1902-1991) və Regina İvanovna Siroviça (1896-1963) həvalə olunur. Musiqili-pedaqoji repertuarla geniş tanışlıqla bərabər, onlar folklor materialının mənimsənilməsinə və Azərbaycan xalq musiqisi zəminində yaranan əsərlərin öyrənilməsinə böyük diqqət ayırırdılar [2, s.23-24].

Azərbaycan fortepiano ifaçılığı ənənələrinin formalaşması bəstəkarları fortepiano musiqisi yazmağa sövq edir. Xalq mahnı və rəqslərinin fortepiano işləmələri ilə yanaşı, Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano üçün orijinal əsərləri meydana gəlir.

Uşaq musiqi məktəblərində başqa ixtisaslar kimi fortepiano sinfində də müəllimlər müxtəlif janrlı musiqi əsərlərinin incəliklərini şagirdlərə öyrədirlər.

Professor Tərlan Seyidov "XX əsrin fortepiano mədəniyyəti: pedaqogika, ifaçılıq və bəstəkarlıq yaradıcılığı" kitabında yazır: "Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında fortepiano musiqisi cəsarətli axtarıqların, eksperimentlərin və yeni məsələlərin həlli üçün laboratoriyaya çevrilərək, Avropa musiqisinin ən yaxşı ənənələrini mənimsəmişdir. Azərbaycan fortepiano musiqisi mövcud olduğu qısa bir müddət ərzində intonasiya quruluşu, harmoniya, ritmika, forma təşkili, faktura və digər üslub komponentlərinə görə məhsuldar təkamül yolu keçmişdir" [2, s.3].

Azərbaycan musiqi mədəniyyətində fortepiano üçün pyeslərin yaranması Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında (indiki Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası) təhsil almış ilk Azərbaycan bəstəkarı Asaf Zeynallının (1909-1932) adı ilə bağlıdır. Bəstəkarın "Uşaq süitəsi", "Çahargah", "İki fuqa" kimi fortepiano pyesləri milliliyi ilə seçilir və pedaqoji repertuarda bu gün də xüsusi yer tutur.

Bəstəkarın "Uşaq süitəsi" Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında bədii-təbii xarakterli pyeslərin ilk nümunəsidir, 1934-cü ildə nəşr olunmuşdur. Burada bəstəkar fortepiano üçün geniş imkanlarından istifadə etmişdir. Silsilənin pyesləri olan "Oyun", "Mübahisə" kiçik məişət lövhələrini; "Qoyunlar", "Uşaq və buz" pyesləri Azərbaycan mahnı lirikasının xarakter cizgilərini ifadə edir. "Kuklaların yürüşü" pyesində Azərbaycan xalq mahnılarının intonasiyaları, stakkato ştrixi ilə "kuklaların" obrazı yaradılır. "Rəqs"də xalq musiqisinin şıltaq ritmik xüsusiyyətləri təsvir olunur. Süitə tədris pedaqoji-ədəbiyyata dəyərli töhfədir. Pyeslərin sadə fakturası və elementar tonal planı uşaqların asan ifası və qavraması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

On ildən artıq "Uşaq süitəsi" Azərbaycanda fortepiano musiqisinin yeganə nümunəsi olaraq qalmış, yalnız XX əsrin 40-cü illərindən başlayaraq fortepiano repertuarı xeyli dərəcədə genişlənməmişdir. Həmin dövrdə Kövkəb Səfəraliyevanın "Azərbaycan muğamları əsasında yaradılmış pyesləri" (1945),

Əşraf Abbasovun "Uşaq pyesləri" (1948) və digər bəstəkarların müxtəlif məzmunlu fortepiano pyesləri yaranmışdır.

XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq Azərbaycan musiqi mədəniyyətində fortepiano pyesləri bəstəkarların diqqətini daha çox cəlb edir. Məhz bu dövrdə görkəmli Azərbaycan bəstəkarları Fikrət Əmirov və Qara Qarayev bu janra müraciət edirlər.

Bu illərdə yazılan fortepiano əsərlərindən bədii və pedaqoji baxımından Q. Qarayevin fortepiano üçün "Altı uşaq pyesi" (1950) məcmuəsi tədris repertuarı üçün əhəmiyyətli tapıntıdır. Məcmuə yarandığı gündən pedaqoji repertuarda geniş yer tutur və bu janrdakı yazılmış klassik nümunələrlə eyni sırada duraraq müxtəlif illərdə dərc edilmiş bütün tədris proqramlarına daxil edilmişdir. "Altı uşaq pyesi" nə kiçik həcmli 6 pyes (1. Kiçik vals, 2. Fırfıra, 3. Fikirli, 4. Oyun, 5. Hekayə, 6. Şən səyahət) daxildir. Bu məcmuənin pyesləri musiqi məktəblərinin aşağı siniflərində geniş istifadə edilir və intonasiya dilinin mürəkkəbliyinə baxmayaraq melodiyanın parlaqlığı pyeslərin musiqisinin şagirdlər tərəfindən asanlıqla mənimsənilməsinə xidmət edir [3, s.16].

Tədris repertuarında möhkəm yer tutan F. Əmirovun "12 miniatür" silsiləsi 1954-cü ildə, "Uşaq lövhələri" silsiləsi isə 1957-ci ildə yazılmışdır. "12 miniatür" fortepiano silsiləsi şagirdləri klassik janrlarla tanış edir. Pyeslərin adı (1. Ballada, 2. Aşıqsayağı, 3. Nokturn, 4. Yumoreska, 5. Lirik rəqs, 6. Ovda, 7. Laylay, 8. Vals, 9. Barkarola, 10. Tokkata, 11. Elegiya, 12. Marş) da bunu sübut edir. Bu pyesləri ifa edən pianoçu hər hansı bir janr haqda formal deyil əyani surətdə məlumat alır, öz təcrübəsinə arxalanaraq hər hansı bir əsərin tempini, xarakterini, ritmini təyin etməyi öyrənir.

Bəstəkarın "Uşaq lövhələri" də on iki kiçik pyesdən ibarət olduqca lakonik, yığcam silsilədir (1. Kiçik nağıl, 2. Gəzinti, 3. Mahnı, 4. Sevilən rəqsi, 5. Məzali rəqs, 6. Laylay, 7. Skertso, 8. Lirik rəqs, 9. Oyun, 10. Vals, 11. Elegiya, 12. Rəqs). Hər pyesdə aydın şəkildə müəyyən janr ilə bağlılıq hiss olunur. Silsilədə lirik tərzdə yazılmış pyeslər üstünlük təşkil edir. "12 miniatür"dən fərqli olaraq bu məcmuə daha sadə pyeslərdən ibarətdir və fortepiano ifaçılıq təliminin ilkin mərhələsində repertuara daxil edilir.

Görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Tofiq Quliyevin "Cəmilənin albomu" məcmuəsi (1. Seva velosiped ilə, 2. Qəmli ("Pis hava"), 3. Qaytağı, 4. Laylay, 5. Motor, 6. Lirik vals, 7. Rəqs, 8. Gölün sahilində, 9. İpatdı oyunu, 10. Gəzinti, 11. Nağıl, 12. Marş) tədris repertuarında geniş yer tutur. Silsiləyə daxil olan 12 fortepiano miniatürü janr, obraz-emosional zənginliyi, milli lad sistemi ilə rəngarəng harmonik ifadələrin sintezi, formanın dəqiqliyi ilə səciyyələnir.

T. Quliyevin fortepiano üçün yazılmış "İki prelüd", "Variasiyalar" əsərləri daha mürəkkəb pyeslərdir və virtuozluğu ilə diqqəti cəlb edir. Bu pyeslər musiqi kollektiflərində və ali məktəblərdə tədris repertuarına daxil edilir.

Bəstəkarın fortepiano üçün yazdığı əsərlərdən başqa onun kinofilmləri yazdığı musiqidən "Görüş" kinofilmindən "Vals", "Bəxtiyar" kinofilmindən "Sevgi valsı", "Əziz surət", "Sənə də qalmaz" fortepiano işləmələri, "15 Azərbaycan xalq rəqsinin işləmələri" fortepiano sinfində geniş istifadə olunur.

Tanınmış Azərbaycan bəstəkarı Cövdət Hacıyevin fortepiano üçün 8 pyesdən ibarət "Uşaq lövhələri" məcmuəsi də (1.Gəzinti, 2.Əfsanə, 3.Zarafat, 4.Nağıl, 5.Etüd, 6.Marş, 7.Ağır rəqs, 8.Epiloq) fortepianoda ifaçılıq təlimi prosesində geniş yer tutur. Məcmuə 1976-cı ildə bəstələnmiş və 1977-ci ildə ilk dəfə tanınmış pianoçu, pedaqoq Zöhrab Adıgözəlzadənin ifasında bəstəkarın 60 illik yubileyinə həsr olunmuş fortepiano musiqisi gecəsində səslənmişdir.

Q.Qarayevin "24 prelüd" silsiləsi, "Sarskoye selo heykəli", C.Hacıyevin "Ballada"sı, F.Əmirovun çoxsaylı pyesləri fortepiano sinfində geniş tədris olunan əsərlərdəndir.

Fortepiano musiqisi müasir dövr bəstəkarlarının da yaradıcılığında mühüm yer tutur. Elnarə Dadaşova, Cəlal Abbasov, Cavanşir Quliyev, Arzu Məmmədova, Ceyhun və Vəsid Allahverdiyevlər, Rüşət Ramazanov və digər Azərbaycan bəstəkarlarının uşaqlar üçün yazdıqları fortepiano pyesləri fortepiano sinfində həvəslə ifa olunan əsərlərdəndir.

Biz bir neçə fortepiano pyeslərinə müraciət etdik. Lakin qeyd etməliyik ki, fortepiano sinfində tədris olunan Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano pyeslərinin siyahısı daha genişdir.

Tədris prosesinin səmərəli təşkilində mühüm bir məsələ var ki, o bütün işin uğurundan ötrü vacib rol oynayır. Bu repertuar yaratmaq məsələsidir. Şagirdin musiqi zövqü, estetik təsəvvürləri, onun pianoçu səriştəsi həmin özlülərində formalaşır. Şagirdlərin ümumiyyətlə bədii zövqünün tərbiyəsi, onların ifaçılıq məharətlərinin inkişafı metodik tələblərin əsasında repertuara daxil edilən əsərlərin seçilməsindən çox asılıdır [4, s.39].

Musiqi təliminin ibtidai mərhələsində uşaqların musiqiyə daha çox cəlb olunması üçün repertura proqramlı əsərlərin daxil edilməsinin böyük əhəmiyyəti var. Bu zaman uşaqlar musiqi ilə həyatın sıx əlaqəsinin şahidi olur və musiqi obrazlarını özlərinin anlayışına yaxın konkret məzmunla zənginləşdirirlər [4, s.38].

Fortepiano sinfində Azərbaycan bəstəkarlarının pyeslərinin tədrisinin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, bu pyeslər vasitəsilə müəllim geniş musiqi tarixi və nəzəri biliklərə yiyələnmiş pianoçular yetişdirərək, onları müxtəlif janrlı musiqi əsərləri ilə tanış edir, şagirdlərin musiqi-bədii və texniki inkişafının istiqamətlərini müəyyənləşdirir, əsərlərin ifası zamanı intonasiya, fraza, fikir, obraz, dramaturgiya və s. bədii ifadə vasitələrini düzgün yerinə yetirməyi öyrədir, şagirdlərin sərbəst yaradıcılığını təşkil edir.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan fortepiano musiqisi xalq musiqisi ilə sıx bağlıdır. Fortepiano pyeslərinin melodikası, vəzn və ritmi şifahi

xalq yaradıcılığının, musiqi folklorunun qədim və zəngin ənənələrini özündə əks etdirir və bu cəhətlər onların daha asan mənimsənilməsinə şərait yaradır.

Milli musiqi intonasiyaları ilə zəngin olan pyesləri məktəblilər böyük həvəslə ifa edirlər. Pyeslərin öyrənilməsi prosesində onların xalq musiqisi qanunauyğunluqları ilə əlaqələrin izah edilməsi olduqca vacibdir. Müəllimin bununla əlaqədar pyeslərin xalq musiqisi ilə müqayisəli təhlilini, canlı ifasını eşidən şagird pyesləri daha asanlıqla qavrayır.

Fortepiano sinfində Azərbaycan bəstəkarlarının pyeslərindən istifadə zamanı, şagirdləri bəstəkarların yaradıcılığı ilə bərabər bu əsərlərin ifaçıları və onların yaradıcılığı ilə də tanış etmək məqsəduyğundur.

Fortepiano sinfində pyeslər üzərində işləyərkən müəllim şagirdlərin istedadını aşkara çıxarıb inkişaf etdirməli (eşitmə qabiliyyəti, ritm, musiqi yaddaşı), fortepianoda ifa etməyi öyrətməli, ifaçılıq vərdişlərini(notu üzəndən (notdan) oxumaq, transpozisiya və improvizə etmək və s.) aşılmalıdır.

Şagirdlərin not mətnlərini oxumaq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə əsərlərin üzəndən (notdan) oxunması mühüm əhəmiyyətə malikdir və bu da onların musiqiçi kimi yetişdirilməsinə xidmət edir.

Aşağı siniflərdən başlayaraq pyeslərin üzəndən (notdan) oxunması vərdişləri inkişaf etdirildikdə, əsərlər daha mürəkkəb olan zaman şagird onu daha tez öyrənmə qabiliyyətinə malik olur. Bu zaman şagirdlər əsərləri sərbəst də öyrənmə bilirlər.

Pedaqoji təcrübə göstərir ki, Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano pyeslərinin sərbəst öyrənilməsi tapşırıqlarını gənc pianoçular maraqla yerinə yetirirlər, bu da onlarda müstəqil işləmək vərdişləri inkişaf etdirilməsinə şərait yaradır.

Hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətini nəzərə alaraq müəllim fortepiano sinfində təhsil alanların musiqi bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün uyğun metodlar seçərək tədris müddətində uşaq musiqi məktəbinin repertuarında olan Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano pyeslərini sərbəst, savadlı çalmağı öyrətməlidir.

Professor S.Qurbanlıyeva "Şəxsiyyət və musiqi" kitabında haqlı olaraq qeyd edir ki, "Fərdi xüsusiyyətlərin nəzərə alınması məsələsinə gəldikdə isə burada da uşağın və uşaqda özünü daha qabarıq şəkildə biruzə verən qabiliyyətin inkişaf etdirilməsi ön plana çəkilməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, uşaqların hamısında potensial olaraq musiqi qabiliyyəti var, musiqi müəlliminin vəzifəsi onların bu istedadını müəyyənləşdirmək və düzgün inkişaf etdirməkdən ibarətdir"[5, s.134].

Fortepiano sinfində Azərbaycan bəstəkarlarının pyeslərinin öyrənilməsi zaman şagirdin istedad dərəcəsi və hazırlıq səviyyəsindən asılı olaraq müxtəlif pedaqoji-metodik üsullardan istifadə etmək məqsəduyğundur. Bu zaman uşaqların bacarıqları müxtəlif səviyyələrdə olsa da müəllim pedaqoji tələbləri

azaltmamalıdır, çünki istedadın dərəcəsindən asılı olmayaraq, hər bir şagirdə əsərin xarakteri, forması və üslubunu dərk etməyi aşılamaq mümkündür.

Milli ənənələrin və janrın səciyyəvi cəhətlərinin uğurlu sintezinin nümunəsi olan Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano pyeslərinin musiqi tədrisi prosesində daha geniş təmsil olunması müasir dövrün vacib tələblərindəndir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hacıbəyov Ü. Əsərləri. II cild (Cildin redaktoru M.İbrahimov; tərtibat, kommentariya və lüğət Q.Qasimovundur). Bakı: Azərbaycan EA nəşri, 1965.-412 s.
2. Seyidov T. XX əsrin Azərbaycan fortepiano mədəniyyəti: pedaqogika, ifaçılıq və bəstəkarlıq yaradıcılığı. Bakı: Təhsil, 2016.-336 s.
3. Алиева З. Фортепианные произведения Кара Караева. Некоторые вопросы стиля и исполнительской интерпретации. Автореферат дисс...канд. искусствоведения. Баку, 1973.-24с.
4. Əsgərova S. Musiqi...uşaqlar... təxəyyül. Bakı: İşıq, 1989.-66 s.
5. Qurbanəliyeva S. Şəxsiyyət və musiqi. Bakı: Adiloğlu,2010.-160 s.
6. Адыгџалзаде З. Фортепианные миниатюры Ф.Амирова. Баку: Ишыг, 1979.-31с.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 19.07.2021

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 21.07.2021

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 08.10.2021

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor Afət Həsənova

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.